

על אתר). כמו כן אין במשנה ובגמרא שום איזכור להפטרה מיוחדת לשבת שחלה בין י"ז בתמוז לבין ראש חדש אב. כל מה שמצינו שם היא מימרת רב הונא (במגילה לא ע"ב) האומרת: ראש חדש אב שחל להיות בשבת מפטירין "חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטורח" (ישעיה א יד) וכו'. ועל כך העירו התוספות (שם ד"ה ראש חדש אב): ואין אנו עושין כן, אלא מפטיר בירמיה "שמעו דבר ה'" (ירמיה ב ד), ובשבת שלפני ט' באב "חזון ישעיה" (ישעיה א א)... והטעם לפי שאנו נוהגים על פי הפסיקתא לומר ג' דפורענותא קודם ט' באב... וכן פי' רבינו תם. ולא כדברי רב החובל ההופך ומבלבל לומר "שובה" (הושע יד ב) קודם כפור...² שלא כדברי רבינו תם עם ישרים נחתם... וכו'.³

2 והיא שיטה מאד נפוצה. ראה באנציקלופדיה תלמודית ח"י, תשט"ו, (רשימת ההפטרות של ר' נתן פריד), שזה המנהג ברמזי רוקח (ג), אבודרהם, סדר הפרשיות וכו' עמ' שג (ד), תימנים, חומש כתר תורה (תאג') וסדר תכלאל עץ חיים (ו), רומניא (חומש ליריא רנ"ג-נ"ה) (ט), ושם כא-כב, שצוינו עוד מקורות, כגון רמב"ם ה' תפלה יג יט, טור או"ח סו"ס תכח (דעה שניה), שו"ע או"ח שם סעיף ח (דעה ראשונה), ראבי"ה סי' תקנו, ח"ב עמ' 275, מחזור ויטרי סי' רסב, עמ' 224 (ובהערה א שם), וכו'.

3 דעתו של רבינו תם הובאה בשלמותה במחזור ויטרי סי' רסב, עמ' 224, ובראבי"ה סי' תקנו, ח"ב עמ' 275, ובאור זרוע ח"ב סי' שצב (סא ע"א) ובמרדכי מגילה פ"ד, (ראה הערתו של אפטוביצר בראבי"ה שם הערה 3). ועל אלה שקוראים "שובה" לפני יוה"כ הוא אומר "וטעות הוא בידם" (שם). **ונראה** כי "הרב החובל ההופך ומבלבל" הוא ר' אפרים שנחלק עליו בכמה ענינים, ורצה לשנות מנהגי הפטרה בוורמייזא ולא שמעו לו ולא הניחו בידו, ושלחו לר' אליעזר ממין לחזק את דעתם, וכן עשה (וראה ראבי"ה ריש סי' תקנו, ח"ב עמ' 273, אור זרוע שם, הגהות מיימוניות לה' תפלה יד ד אות ב). ואף רבינו תם כתב כנגדו דברים קשים. ראה בארוכה בספרו של א"א אורבך בעלי התוספות⁴, ירושלים תש"מ, עמ' 199-203, ובייחוד מה שכתב ר' תם עליו (על שרצה להחיר פת שנחמץ בשמרי יין של נכרים): והמורה יורה (צ"ל: יירה) כבן סורר ומורה ועלי יערה רוח הבורא. ועל יסוד רקע זה תובן לשונה המוזרה של התוס' במגילה שם "וזה המנהג לא ישתנה לעולם ע"פ הפסיקתא..." וכו'. כי רבינו תם ודעימיה ראו במעשיו של ר' אפרים נסיון לערער את יסודם של מנהגים הקבועים וקיימים בקהילות ונלחמו בתקופה לקיים את מנהגי מקומם כנגד כל שינוי, ואקוה לחזור לפרשה מאלפת זו במקום אחר. (תודתי לידידי פרופ' ישראל תא-שמע, שהאיר עיני בענין זה).

אמנם אורבך, בבעלי התוספות מהדורה ראשונה, ירושלים תשט"ו, עמ' 484, חשב שהמדובר הוא ברמב"ם. ואולם השיג עליו י' כ"ץ, במאמר הבקורת המפורסמת שלו בקריית ספר לא, תשט"ז, עמ' 16, [ושוב בספרו הלכה וקבלה, ירושלים תשמ"ד,

⁴ יצחק תלמוד

לז

ענין "תלתא דפורענותא", א"כ, הוא מנהג ארץ־ישראל שמקורו בפסיקתא [דרב כהנא]⁴ מן התקופה הביזנטית, ואולם אינו נזכר כלל בספרות התלמודית, לא בבבלי ולא בירושלמי.

אמנם מצינו במדרש איכה רבה א כט (על הפסוק "גלתה יהודה" [איכה א ג]):

ד"א "כל רודפיה השיגוה בין המצרים" (שם א ג) — ביומין דעקא מי"ז בתמוז עד ט' באב, שבהן קטב מרירי מצוי... וכו'. ועל פי יסוד זה נקבע בכמדבר רבה יב ג:

א"ר הונא בשם רב יוסף: ...קטב מרירי... שולט משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב. חזקיה ראה אותו ונפל על פניו ומת...⁵.

עמ' 349], והציע הצעות אחרות, כגון ר' אליהו ור' משולם. ואכן, בעקבות דבריו של כ"ץ, חזר בו אורבך במהדורתו הרביעית, ירושלים תש"מ, עמ' 617–618, והביא גם את דברי הר"ש אברמסון, לשוננו לעם רעב, תשל"ז, עמ' 50, שלדעתו הכוונה לר' משולם. ואולם מסיים אורבך שאין לנו "מקור שבו הוא מחוה דעתו בנדון", וע"כ נשאר בכך "שאין בידינו להוכיח את זהותו של 'רב החובל'". ואילו אנו, את אשר עלה בדעתנו כתבנו.

עוד יש להעיר על דוגמה נוספת של פסיקה שלא על פי הגמרא בתחום ההפטרות, והוא מנהג בני ג'רבה המפטירין בשבת פ' שמות ביחזקאל טז, בפרק "הודע את ירושלים", ולא כדין המשנה והגמרא שבמגילה כה ע"א ע"ב, שם נאמר "אין מפטירין ב'הודע את ירושלים'". ראה ספר ברית כהונה השלם, לר' משה הכהן⁴, ח"א, בני ברק תש"ן, חלק אור"ח, עמ' לב. וכך דעתו של הרמב"ם וכו'. וראה מש"כ על זה נחום סלושץ, בספרו האי הפלאי (האי ג'רבה), עמ' 165, שלדעתו דבר זה מעיד על קדמות המנהג. הוא נוהג גם בטריפולי ובמסלאתה, ששם נוהגים בדרך כלל כמנהגי ג'רבה. ונראה לו ששינוי זה הגיע דרך מצרים, משום שבכתבי הגניזה מצאו הפטרות אלו כתובות על הקלף. וראה בהמשך דבריו המענינים, ועוד מה שכתב בספרו ספר המסעות: מסע בארץ לוב ח"א (כתבים נבחרים כרך א), תל־אביב תרצ"ח, עמ' 90, ואכמ"ל.

4 ראה במבוא לפסיקתא דרב כהנא, מהדורת מנדלבוים, ניו־יורק תשכ"ב, עמ' טו ואילך. וראה בספר המנהיג, מהדורת י' רפאל, ירושלים תשל"ח, עמ' רפד הערה לשורה 2. ענין זה נחקר הרבה. ראה סיכום דברים בספרו של י"מ אלבוגן, התפילה בישראל בהתפתחותה ההיסטורית, תל־אביב תשל"ב, עמ' 431 הערה 13, שם גם צוינה הביבליוגרפיה העיקרית. וראה עוד בהשלמות ותוספות למנהגי ישראל ח"ב, הערה לעמ' קכא סוף הערה 1*, דוגמה נוספת למנהג שלכאורה אינה על פי הגמרא (הירושלמית), וכן לעיל בפרק א סוף הערה 8.

5 התיאור של קטב מרירי שהובא שם מענין הוא: אמר רב הונא בשם רב יוסף: קטב מרירי עשוי קליפין קליפין, שערות שערות, עינים עינים. א"ר שמעון בן לקיש: ועין אחת קבועה לו בלבו, וכל מי שהוא רואה אותה אין לו חיים מעולם... וכל מי שהוא רואה אותו נופל ומת וכו'. על קטב מרירי בכלל, ראה בספרו של ר"ר מרגליות,

[לח